

ANMELDELSER.

OVERSIGT OVER TOPOGRAFISK LITTERATUR 1927.

De mennesker, der landet over interesserer sig for historiske studier, kan ofte have store vanskeligheder med at holde sig orienteret om, hvad der udkommer af interesse inden for den særlige gren af historieforskningen, som vedkommende har kastet sin kærlighed på. Redaktionen af »Fortid og Nutid« har flere gange været inde på tanken om, at tidsskriftet på dette område kunde afhjælpe et stort savn; men det er blevet ved nogle spredte forsøg.

Som bekendt bringer Historisk Tidsskrift i sine litteraturhefter årlige fortegnelser over den historiske litteratur, inddelt i vel afpassede afsnit. »Fortid og Nutid« ønsker imidlertid at give mere end blot titlerne. Dens oversigter skal være en påpegning af, hvad bøger og tidsskrifter indeholder af interesse for specialforskere, altså også, hvad der kan findes gemt af sådant under misvisende og uklare titler samt i afhandlinger, der måske i hovedsagen behandler andre emner. Når dette gøres i forbindelse med en kort, kritisk vurdering, vil et stort savn sikkert blive afhjulpet, og forhåbentlig kan oversigterne give både årbogsredaktører og de enkelte forfattere gode impulser til arten af de artikler, der søges fremskaffet.

Om værdien af sådanne oversigter kan der sikkert ikke gøres indsigelse fra den kreds, som »Fortid og Nutid« navnlig henvender sig til. De fleste, der har fulgt med i »Fællesforeningen«s arbejde fra begyndelsen, erindrer sikkert glæden over S. Nygårds artikkel i tidsskriftets allerførste hefte om jydsk topografisk litteratur gennem halvhundrede år. Og med samme tilfredshed hilstes sikkert den gennemgang af arkæologisk og arkitekturhistorisk tidsskriftlitteratur for årene 1915—16, som Chr. Axel Jensen offentliggjorde i tidsskriftets 2. bind. Så blev der imidlertid stille om sagen en halv snes år, indtil August F. Schmidt i 6. binds 1. hefte under rubrikken »anmeldelser« skrev om den ny litteratur vedrørende almuekultur og folkeminder for årene 1923—25, og senere har fortsat disse oversigter. Var Chr. Axel Jensens anmeldelse mere et kritisk overblik, var August F. Schmidts dito til gengæld mere oversigter end kritiske vurderinger. Det forekommer naturligst, at sidstnævnte oversigter indtil videre kan stå som norm for, hvad tidsskriftet på denne vis vil yde sine læsere i retning af belærende oversigter.

En meget vanskelig ting er spørgsmålet om, hvor grænserne

skal stikkes. Redaktionen har foreløbig tænkt sig at bringe oversigter over 1) almuekultur og folkeminder, 2) topografi, 3) arkæologi, 4) arkitektur og 5) personalhistorie. Det må være den, hvem topografien er blevet betroet, tilladt at gøre opmærksom på, i hvor høj grad grænserne er flydende. Tages ordet topografi i den almindelige opfattelse som stedbeskrivelse, og inddrages der deri, hvad man almindeligvis regner under topografi, vil både arkæologi og arkitektur blive opslugt deraf. Og hvor hører topografien op for at give plads for det, som oversigten over almuekultur og folkeminder i den redaktion, de indtil nu har haft, tager med?

I nedenstående første forsøg, er derfor kun medtaget påvisning af det rent topografiske i bøger og artikler, medens den kritiske vurdering og gennemgang af arkæologisk og arkitekturhistorisk stof overlades dem, der har fået dette overdraget. Hvor topografien går hånd i hånd med almuekultur og folkeminder understreges førstnævnte på de sidstnævntes bekostning til gunst for dem, der søger virkelig topografisk stof. Tiden må da lære dem, der udarbejder oversigterne, at afpasse sig efter hinanden.

Det siger også sig selv, at førsteforsøget må blive af mere refererende end af kritisk art. Der kan ikke her foretages sammenligninger med tidligere års arbejder, og det kan ikke heri bedømmes, om høsten er over eller under middel. Da oversigten ikke er redaktionel, skal dog et forhold, der trænger sig på ved gennemgangen af amtsårboøgerne, gøres til genstand for en kritik, der er så meget mere berettiget, som »Fortid og Nutid« er et fællesorgan, der — med selvfølgelig frihed for hver enkelt årbogsredaktion — dog skulde virke vejledende for dem alle og tage fællesproblemerne op til debat.

Skivebogen har skiftet redaktør. Jeppe Åkjær har trukket sig tilbage efter mange års fortjenstfuld gerning, og dr. Gudmund Schütte er trådt i hans sted. Som rimeligt er har dr. Schütte offentliggjort sit program, og naturligvis ønsker han at præge tidskriftet ud fra sine særlige interesser. Nye tanker og idéer i redaktionerne er altid velkomne, men årbøgernes grundidé skulde nødvendigvis opgives. Når dr. Schütte ikke vil tillade medarbejderne at »skrive i Øst og Vest efter privat Godtykke«, rækker han ved noget oprindeligt; thi et sådant program kan vel følges — og bør ofte følges *redaktionelt* ved udøvet kritik over for indsendt stof — men det bør ikke gøres til et dogme. »Arkivstudier og personalhistoriske og landbohistoriske Iagttagelser i Smag med Aakjærs kan jeg aldeles ikke yde«, skriver doktoren, og inden for sit eget speciale har han »presset sin Videns Perse tilbunds«. Faste ret-

ningslinier i redaktionerne er kun af det gode, selv om alt for megen skematisering vil virke ilde de fleste steder, og fællesforeningen har — trods doktorens udtalelser — gjort *sit* for at lede i den retning. Men den er rigtignok også veget bort fra at sætte alt således i system, at det går ud over årbøgernes friskhed. Hvilke hovedlinier trækker den nye redaktør af Skivebogen da op? Indbyggernavne, stednavne, sagn og folkeminder, artikelbrug, byggeskik, faganlæg (med talentkort)! Ud over det sidste er der intet nyt heri. Der er vist ingen redaktion, der ikke har haft og stadig vil have disse punkter for øje. Men det synes rigtignok, som om dr. Schütte udelukkende har i sinde at følge disse retningslinier; thi med den myndighed, hvormed disse er lagt, synes det åkjærseke tilbud om bidrag ikke at have store chancer.

Og nu kommer jeg til det, som bringer disse betragtninger frem på dette sted. Den egentlige topografi er helt kørt i skammekrogen, ja, man får af denne programfortale nærmest det indtryk, at den er forbudt! Thi årbøgernes topografiske bidrag skal og må netop være det, som dr. Schütte foragter så grundigt: spredt fægning!

Giver denne spredte fægning ingen resultater? Jo, den gør! Meget land er indvundet gennem disse tilfældige bidrag. Falder meget deraf end til jorden, er der bidrag iblandt så værdifulde, at det vilde være en forbrydelse, om de var gået i papirkurven. Meget pionerarbejde er blevet gjort i amtsårbøgerne, og hvad mere er — amtssamfundene har for en stor del levet på den topografiske interesse hos beboerne. Selv om alt, hvad der kan bygge deres egns fortid op for deres øjne, kan have deres interesse, er det oftest det håndgribelige i rene topografiske skildringer, der giver den en særlig glans. Og den kan ikke spises af med at bevare en eneste gren: byggeskikken.

Det kan være, at jeg har set for sort på dr. Schüttes program; men selv en velvillig gennemgang af dette, kan ikke få mig bort fra tanken om, at der i det ligger en fare, om det bliver fulgt slavisk og måske efterlignet af andre redaktioner. Derfor er der taget til genmæle mod den.

Vender jeg mig nu til året 1927's høst af topografisk litteratur, er det naturligt først at behandle det, der er udkommet i bogform.

Forrest i rækken står *Hugo Matthiessen: »Middelalderlige Byer. Beliggenhed og Baggrund«*. (Gyldendal). Det er i ordets bedste forstand en instruktiv bog, som enhver topografisk forsker vil lægge fra sig med bevidstheden om at være blevet belært og være

blevet det på en fornøjelig måde. Forfatteren skriver i sin indledning: »Medens en Købstads rent naturgeografiske Placering i Reglen lettere lader sig forklare, melder Vanskelighederne sig i fuldt Maal, naar det gælder om at komme bag om det Sammenspil af historiske, politiske og økonomiske Elementer, som bringer en Købstads Liv«. I disse ord ligger så at sige bogens program, og forfatteren har hævet ikke få af disse vanskeligheder på en på samme tid dygtig og indtagende måde. Undersøgelserne grupperer sig ret naturligt om Slesvig og Ribe, men medtager i opridset af hovedlinierne for de betragtninger, der gøres gældende, de fleste af landets øvrige købstæder. I disse almene betragtninger rækker dette arbejde så at sige enhver lokalforsker på topografiske områder et væld af impulser til specialstudier. Der er her i bogstaveligste forstand lagt studieveje udover Danmark, ad hvilke den, der blot ser sig for og har fanget nogle af gnisterne, der flyger fra forfatterens esse, trygt kan vandre videre.

[Det er selvfølgelig ikke nødvendigt her at gøre opmærksom på, at »Fortid og Nutid« har genoptrykt S. Nygaards: *Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier*. Når det alligevel gøres, er det først, fordi der ikke ofte nok kan indprentes både begyndende og viderekommende topografiske forskere, at det ikke blot gælder om at skrive løs, men at gå efter en bestemt plan, dernæst fordi denne artikkel burde være udgivet selvstændigt, så at den ikke alt for snart er gemt hen i et tidsskrifts hurtigt uoverskuelige fonds af belæring. Selv om tidsskriftet ligger inde med en række særtryk, er dette ikke fyldestgørende; thi artiklen vil have gyldighed længere end disse strækker til og er almenkendt].

Vilh. Lorenzen: De danske Johannitterklostres Bygningshistorie. (Gad). I rækken af de danske klostres bygningshistorie er dr. Lorenzen med 8. bind naaet til Johannitterordenens seks danske bygninger: Antvorskov, klostrene i Odense, Viborg, Horsens, Ribe og Dueholm kloster. Efter arten af efterladte bygninger er arbejdet dels blevet af arkæologisk, dels af bygningshistorisk art, men tillige af virkelig topografisk værdi. Mest udtømmende er de bygningshistoriske afsnit, medens de topografiske er af mere refererende end af vurderende art.

I *E. Dam og A. Schæffer: De danske Apotekers Historie* er i året 1927 udkommet beskrivelser af følgende apoteker og i angivne orden: Ronne, Korsør, Løgumkloster, Frederiksborg Apotek i Hillerød, Løveapoteket i Hjørring, Vesterbros Apotek i København, Kerteminde, Middelfart, Bogense, Augustenborg, Svaneapoteket i Odense, Hjorteapoteket i København, Varde, Løveapo-

teket i Haderslev, Hobro, Svaneapoteket i Nykøbing Mors, Saks-købing, Christiansfeld, Skelskør, Ærøskøbing, Ringsted, Nykø-bing Sjælland, Skanderborg, Løveapoteket i Frederikshavn, Nibe, Gammeltorvs Apotek i København, Løveapoteket i Aalborg, Lem-vig, Stubbekøbing og Store Hedinge. — Det topografiske indhold er ikke stort, men der er dog oplysninger, topografer vil være glade for.

Af *Thorild Grawlund: Herredsbogen* (Aschehoug) er i den fortsatte udgivelse behandlet følgende herreder: Horns, Sømme, Lille, Smørum og Sokkelund, Nordsjællands og Sydsjællands Tre-herreder, Flakkebjerg og Slagelse Herreder. Denne bog er ikke egentlig topografi. Måske kan den karakteriseres som et forsøg på en beskrivelse af herredet på en sagnbaggrund. I billedstoffet er der en del, som man måske i fremtiden vil være glad for er bevaret.

Efter disse arbejder, der omfatter hele landet, skal omtales en række værker om København.

Vilh. Lorenzen: Gamle Københavnske Huse (Hagerup) er vel mest af arkitekturhistorisk interesse, men man finder selvfølgelig også deri en række rent topografiske oplysninger. Bogen er for-synet med en række tegninger af Hakon Spliid, og den er skrevet med den behagelige overlegenhed over for stoffet, som dr. Lo-renzen naturligtvis er i besiddelse af. Man må dog beklage den ringe sammenhæng mellem tekst og illustrationer.

Om den pietetsfølelse over for gamle bygninger, der er groet frem i dette århundrede, vidner et skrift om *Sankt Annæ Plads Nr. 5*, der er udgivet af det forenede oljekompagni. Bygningen blev opført af J. H. Rawert i 1796 og købtes i 1926 af oljekompagniet, der med megen sans for at bevare og fæstne stilen i bygnin-gens indre, lod den restaurere. Bogen giver en kort udsigt over »Ny Københavns« og Frederiksstadens historie gennem tiderne.

Chr. Ottesen: Det kgl. Vajsenhus gennem to hundrede Aar (Haase og Søn) er vel ikke et topografisk værk, men giver en-kelte oplysninger om det ridderlige akademi på Nytorv og dets indrettelse til vajsenhus, ligesom omtalen af brandene 1728 og 1795 har værdi ved de fra vajsenhusets arkiv fremdragne beret-ninger om ildsvåden i vajsenhusets nærhed.

Vilh. Lorenzen: Vor Frue Kirke. Københavns Domkirke (Tryde) er mest arkitekturhistorisk og strejfer kun nu og da det rent topografiske, hvortil dog må henføres gennemgangen af kir-kens inventar.

Af heftevise udgivelser er *F. Hendriksen: Københavnske Bille-der* (Foreningen Fremtidens Forlag) sluttet med 4. hefte, omfat-

tende den gamle bys volde og forstæderne. Bogen er baseret på et rigt og smukt billedstof i forbindelse med en kort, sammenfattende tekst. — *Georg Borup og Peter Linde: Vor gamle Hovedstad. Det København, der graves frem* (C. A. Reitzel) er fortsat med en delvis ny og bedre redaktion. Indholdet er væsentligst og i sine bedste afsnit af arkæologisk og bygningshistorisk art.

Før og Nu, der i en lang årrække og med stor bekostning er blevet udgivet af hr. Zachariæ, og som navnlig i et mægtigt billedstof har behandlet Københavns topografi, har afsluttet sin tilværelse med de sidste hefter af et supplementbind. Dette, der har omfattet bygningerne på Slotsholmen, har den store fordel frem for de hidtil udgivne bind, at det er skrevet af virkelig kyndige folk på disse områder.

Af *købstadstopografier* har året kun bragt to, hvoraf den første skyldes et »jubilæum«. *Vejle Bys Historie 1327—1927* er bekostet af byrådet, og de enkelte afsnit skyldes forskellige forfattere, hvoraf C. V. Petersen og Evald Tang Kristensen har udført det største arbejde. En afgjort fejl ved bogen er det, at skildringen er slået så meget i stykker ved inddeling i en mængde små afsnit med store titeloverskrifter, og at så mange bevisførelser er puttet ind i teksten. Dernæst må det siges, at byens ældre historie er blevet noget forfordelt på den nyeste tids bekostning, måske en naturlig følge af, at byrådet står bag udgivelsen og at det er et jubilæumsskrift. Bogen fremtræder i et pænt, stort format, og benyttelsen af den lettes ved et udførligt register, ligesom der bagi findes en angivelse af kilder og bevissteder. Originale synspunkter findes der ikke, så lidt som forsøg på en særlig placering af byen inden for landets øvrige købstæder. Det er en jævn og fordringsløs købstadstopografi.

M. K. Zahrtmann: Rønne By og Borgere. Det lyder straks helt festligt, når forfatteren meddeler, at bogen er blevet til på *borgerrådets* opfordring. Med kun een forfatter er denne bog naturligvis mere ensartet i sin opbygning end den forrige. At det er en bornholmer, der har skrevet den, bevirker, at det særegne ved den fjerne klippeøes forhold knap er blevet så stærkt understreget, som man måske kunde have ønsket; men til gengæld er den samme mand gennem mange års studier og gennem sin kærlighed til emnet blevet i stand til at give en bytopografi, der i lodighed står over de fleste af lægmænd udarbejdede. Det er vanskeligt at trække Rønne bys historie op, fordi den i så meget falder sammen med hele øens, og det er jo ikke dennes saga, der her skulde skrives. Denne opgave er med stor behændighed løst af forfatteren. Man kunde dog have ønsket byens »handel og næ-

ring« noget fyldigere behandlet, det havde sikkert givet gode bidrag til landets almindelige handelshistorie. En vurdering af byens topografiske placering havde også været værdifuld, selv om den delvis fremgår af de udredede forhold i ældre tid. Desværre savnes både et navnerregister og henvisninger til benyttede kilder.

Landevejenes historie er en nyopdukket studiegren, der har sat sig dybe spor i Hugo Matthiessens nævnte bog om Middelalderlige Byer. I monografisk form har den fået sit udtryk i J. T. Lundbye og V. Hermansens *Roskilde Landevej gennem Tiderne* (Nyt nordisk Forlag), der desuden har været trykt i »Fra Roskilde Amt«. Det er en grundig og interessant udredning af denne vigtige landevejs forløb og udbygning fra oldtiden til vore dage. Alt, hvad der af topografisk interesse grænser op til denne vej, er medtaget, således ikke mindst kroerne. Forhåbentlig efterfølges denne skildring af en række lignende, og måske kan de da give stødet til, at de gamle kroers historie som helhed en gang bliver skrevet.

For de øvrige i bogform udkomne topografiske arbejder uden for København, vil det være naturligt fra dem, der behandler større områder, at gå til monografierne.

Olaf Andersen og N. M. Elling: Fyn. Hjemstavnsbog for Skole og Hjem (Kommission: Andelsbogtrykkeriet, Odense) er som undertitlen antyder udgået direkte af de i de senere år opløstrende hjemstavnskursus og -studier. Når et så stort område er behandlet, giver det sig selv, at det kun bliver i meget store træk. De rent topografiske afsnit må betegnes som gode bearbejdelser af den foreliggende litteratur, men bringer intet nyt, hvad hensigten heller ikke har været. Hver artikkel slutter med kildehenvisninger for dem, der vil arbejde videre på detalier. Det er knappe fremstillinger, omfattende oldtidsmindesmærker, kirker, herregårde, bøndergårde, bystævner, helligkilder og skoler. Et godt billedstof ledsager de enkelte afsnit.

Turistforeningen for Danmark har udgivet en årbog, der udelukkende omfatter *Hardsyssel*. H. Lilholt har skrevet journalistisk dygtigt, men topografisk lidt usikkert om Vestjylland som helhed, derunder også købstædernes historie i korte træk. Svend Åkjær har med udgang fra professor Steenstrups undersøgelser skrevet om Pytheas fra Massilia og derved gjort dette bidrag til vor Vestkysts ældste historie almindelig tilgængelig. Hans Kjær skriver en dygtig og interessant oversigt over oldtidsminderne. H. Zangenberg har gennemgået byggeskikken, og P. Storgaard Pedersen er naturligvis en dygtig fører, når det gælder kirker,

klostre og herregårde. — Turistforeningen er her inde på den rette vej til at oplade folks øjne for de enkelte egne topografiske ejendommeligheder. Den og hjemstavnsforskningen har hver sine mål og midler, men arbejder dog begge i den topografiske forsknings tjeneste ved at udbrede kendskab til landet dels for fremmede, dels for stedets beboere.

For *sognetopografiernes* vedkommende kan det siges, at de står jævnt hen på samme udviklingstrin som de første købstadstopografier for et halvt århundrede siden. I bedste fald kan de virke som materialesamlinger, hvis indhold endnu trænger til bearbejdelse for at kunne virke fuldt ud i den hensigt, hvori de er skrevet. Vil man betragte dem som materialesamlinger, kan de endda deles i to afsnit, først de, der for en del er bygget på arkivstudier, dernæst de, der ser bort fra disse og skriver løs efter undersøgelser på stedet selv samt optegner erindringer og traditioner. For så vidt er de første de mindst værdifulde, fordi det materiale, hvorpå de bygger, stadig er til rådighed; men på den anden side er det dem, der i øjeblikket virker mest tilfredsstillende. Desuden har de sidste den store fejl, at de fuldstændig lader en mængde af det ligge, som de dog havde de bedste betingelser for at undersøge. Der tænkes her navnlig på eftersporing af forsvundne veje, af broer og vadesteder over åer, skove, der nu er helt eller delvis borte, teglværker m. m. m.

Nægtes kan det ikke, at sådanne sognebeskrivelser har deres værdi, hvor ringe den end som oftest er for de videnskabelige forskere, og det arbejde og de penge, der er ofret på dem, må fuldt ud anerkendes. De fremdrager og bevarer en del, som kun folk på stedet kan give oplysning om, og de virker ansporende på beboernes historiske sans. Det arbejde, der nu gøres for navnlig at klarlægge gårdenes historie gennem tiderne, er af ikke ringe betydning, og om forholdene før og efter udskiftningen gøres der som oftest meget nøje rede, ligesom ejerlisterne nedskrives. Således opstår der en intim sognehistorie, hvori man kan følge de gamle slægters blomstring eller hænden og bide mærke i de fra det fremmede tilkommende nye bønder. Det er ikke længere kun en enkelt mand eller kvinde i sognet, der interesserer sig for sådant og af de andre regnes for »en god halvtosse«, mange steder er hele sognet med i arbejdet. Over for sligt må enhver saglig og faglig kritik forstumme, og man ser gerne bort fra indløbende fejltagelser og misforståelser. Kritiken må indskrænke sig til en vejledning, der måske kan komme efterfølgere til gode.

Det er næppe helt tilfældigt, at årets fem sognebeskrivelser alle er fra Jylland. De jyske bønders interesser i denne retning

går sikkert videre end de fleste andre landsdeles, selv om den endnu ofte er ret ubevist og ikke giver sig udtryk i bogform. Fremmost i rækken står *Poul Lindholms: »Almind Sogn i Brusk Herred«*. *Kolding 1927*; men forfatteren burde ved citatet af en ældre beskrivelse af sognet have behandlet denne kritisk og bl. a. gjort opmærksom på, at en kongsgård ikke er det samme som et slot, m. m. Interessant er oplysningen om, at landsbyens gadehuse benævntes kassehuse, samt om disse huses særegne forhold til gårdene. Skildringen er ledsaget af gengivelser af tre kort.

Carl Jørgensen: Tyregod Sogns Bebyggelse gennem Tiderne til 1864 (Eget forlag) er for den topografiske dels vedkommende holdt i svævende udtryk og er derfor af ringe almen interesse. Den forsvundne kirke i Dørken (Sæthorp), som udgravedes for få år siden af pastor H. Kau, der offentliggjorde sine undersøgelser i *Samlinger til jysk Historie og Topografi* 4. Række 4. Bind, er omtalt løseligt, men kunde uden skade være optaget i større træk.

Tøste Tøstesen: Fra Hygum Sogn. Minder fra Oldtiden og Middelalderen (Eget forlag. Aabenraa) har navnlig sin værdi i, at der er indsamlet en del stof om de forsvundne større gårde: Eskjær, Holm, Munkskovgård og Abildskjær. Forfatteren bygger for en stor del på en stedlig interesserets store viden om sognet, der åbenbart er indsamlet gennem mange år; men sagn og virkelighed er blandet sammen på en forvirrende måde, så at det er vanskeligt for den, der vil udplukke realiteter deraf, at orientere sig deri.

P. J. Nielsen: Fra Darum Sogn. Ribe Herred, Ribe Amt (Eget forlag. Esbjerg). Bogen er skrevet med hjemstavnsinteressen som motto. Når undtages en beskrivelse af kirken og præstegården samt en fremstilling af udskiftningen, er der kun lidt af topografisk interesse, og forfatteren stræber da også kun efter at meddele bidrag til sognets historie, ikke selve dets historie.

J. C. Sulkjær: Snebjerg Sogn. II (I kommission hos Henrik Erichsen. Herning). Med dette bind slutter forfatteren sin i 1925 begyndte sognehistorie. Den har samme fordele og mangler som de foregående, men bygger i større grad på arkivstudier. Der findes dog ingen kildeangivelser, så at der kan arbejdes videre eller korrigeres. Mere end de andre er denne bog nemlig en materialesamling. Stoffet er ikke bearbejdet, og der er ingen slutninger draget af det indsamlede stof.

Fra Sjælland har *Kay Larsen* skrevet: *Fra Gentoft Sogn i gamle Dage* (A. Olesens Boghandel, Hellerup). Det er nogle elskværdige småfortællinger, bygget over historiske tildragelser, men uden særlig værdi.

Povl Hansen og Rasmus P. Nielsen: Dragsholm, dets Mænd og deres Historie. Udgivet af Dansk Bogsamlingsforlag. Holbæk. Det er mere mændene og deres historie end det er Dragsholm topografisk. Bogen må dog som helhed anerkendes som en god populær monografi over den interessante borg. Den topografiske del er behandlet af Povl Hansen og er mest en jævn, let tilgængelig popularisering af de bygningshistorisk set så opsigtsvækkende undersøgelser, som Chr. Axel Jensen udgav i serien: Danske Herregaarde ved 1920.

Lidt ved siden af, men dog af topografisk interesse er den årbog, som *Købstadsmuseet: Den gamle By* har udgivet. Medens frilandsmuseet ikke formår at samle sine bygninger til en eller flere landsbyer, fordi byggeskikken i disse var så egnsprægede, kan Århusmuseet så udmærket sammenstille sine fra det meste af Jylland hentede bygninger til et ret homogent købstadsbillede. Foruden et glimrende billedstof giver bogen en plan over byen med både de allerede rejste og de projekterede huse.

Vender vi os nu til *de historiske tidsskrifter og amtsårbøgernes* indhold af topografisk værdi, kan det sige, at der — i hvert fald for de sidstes vedkommende — i snart sagt hver artikel bringes småoplysninger af denne art. Til sådanne tages der naturligvis ikke hensyn i det følgende. Kun hvor oplysningerne er af særlig vægt eller af nogen kvantitet, er de medtaget i oversigterne.

I Historiske Meddelelser om København er størsteparten af indholdet af topografisk art. Chr. Axel Jensen har skrevet om *Knippelsbro* på grundlag af minder i bymuseet. — Fr. Weilbach redegør topografisk og arkitekturhistorisk for *den gyldendalske Ejendom i Klareboderne*. — Victor Krohn drager af sine rige samlinger stof ud til en ren topografisk undersøgelse angående *Kastellet Frederikshavns ældste Kirke* samt skriver indgående om *Huset i Falsters Kontregarde*. — Arne Sundbo skriver dels om *St. Jørgens Mark, Solbjerg By og Nyby Ladegaard* med en gennemgang af vejene, markerne og fællederne samt med bidrag til spørgsmålet om Solbjergs beliggenhed, og desuden om *Københavns ældste Vandforsyningsanlæg*. — Af H. U. Ramsing findes en grundig og dygtigt udført topografisk studie af *Hammerstrup og Kongens Enghave*.

I Fra Arkiv og Museum offentliggør Fr. Weilbach en arkitekturhistorisk opsats om *Dronningens Galeri paa Christiansborg*.

Af *købstadstopografi* indeholder Chr. Petresch Christensens udgivelse (Vejle amt) af indberetningerne af 1735 om *Kolding* naturligvis de fra disse indberetninger almindeligt kendte oplysninger, men disse er jo fortrinlige kilder og ikke til at komme

udenom, så det er en glæde, at så mange af dem er blevet draget frem i de senere år. — I samme årbog er fremdraget et ufuldendt maleri fra Søndergade i Kolding, der viser denne gades udseende i 1848.

Om *Fredericia* findes i samme årbog fortrinlige oplysninger til dens fæstningshistorie i Hugo Matthiessens gennemgang af Prinsens ports bygningshistorie. — Alfred Heymans Skoletidsminder fra *Fredericia* har meget få egentlig topografiske oplysninger.

I Rockstroh: Ryttere og Ryttergøds i Skanderborgegnen (Århus stift) findes gode oplysninger om barakkerne (kasernen) i *Skanderborg*, samt om de bygninger, der inddroges heri, f. eks. Gl. Jærgergård (den latinske skole) og hofsmedien. Også om slotet er der enkelte notitser. — Ejler Haugsted har i samme tidskrift givet oplysninger om den gamle bispegård i *Århus* nord for domkirken. Indledningen er af rent arkæologisk indhold, men forfatteren har heldigvis i kapitlet »Biscops Gården i Års« ved en topografisk undersøgelse opbygget, hvad arkæologien har blotet og således på en fortrinlig måde kronet jordbundsundersøgelsesernes resultat.

Dagmar Larsen: »Fra *Nibes* Glansperiode« (fortsat i *Fra Himmerland og Kjær Herred*) bringer adskillige bidrag til byens topografi. Branden 1842 omtales udførligt, ligeledes »anlægget«, og desuden senere forsvundne lokaliteter som gården Koldsminde og Kolds havn. — I Oscar Rygaards: »Nogle Barndoms minder« (*Hardsyssel Aarbog*) findes oplysninger om Torgård i sydudkanten af *Struer*.

Om *Næstved* findes der (Præstø amt) adskilligt topografisk stof i R. Nielsen: »Næstveds Stridigheder med Naboerne 1567—1819«. Dette er navnlig knyttet til Store bro (*Næstved bro*) og belyst gennem en række synsforretninger og kommissionsbehandlinger.

Nilaus Pedersen har reddet et gammelt kort over *Gundsølle* fra ødelæggelse og benytter dette fund til en beretning (*Københavns amt*) om denne bys udseende før og efter udskiftningen med en gennemgang af vangene, skovene, vejene og broerne samt med oplysninger om oldtidsmindesmærkerne. Gunnar Knudsen har derefter gennemgået de navne, som kortet angiver.

V. Møller har (Præstø amt) udgivet præsten N. E. Legangers topografiske beskrivelse fra 1754 af *Haarlev* sogn. — Fra *Sorøegnen* foreligger en del topografiske oplysninger i afhandlinger, der er fremkommet som resultat af et hjemstavnskursus i 1927. Nævnes skal J. Brøndsteds: »Sorøegns Oldtidsminder« samt

Henrik Ussings: »Sorøegnens Kulturfysionomi«, der indeholder en del oplysninger om veje og diger samt en del stednavne.

Ogsaa Lolland-Falster har haft sit hjemstavnskursus (1926), og ogsaa disse øers årbog er stærkt præget deraf; men af topografisk interesse findes der kun lidt oplysning om en række bøndergårde i H. Zangenbergs bygningshistoriske gennemgang i »*Lolland-falsterske Bøndergaarde*«.

Fra Fyn findes der (Odense amt) Carlsen-Skiødts: »Nogle historiske oplysninger om *Flemløse* sogn«, hvori omtales kirken, skolerne, oldtidsminderne og kapellet.

Om *Ringgive*, *Gadbjerg* og *Lindeballe* sogne er en mængde gode topografiske enkeltheder fremdraget ved udgivelsen (Vejle amt) af sognepræst J. Chr. Schouboes indberetning 1847 til nationalmuseet (kommissionen til oldsagernes opbevaring), fra hvis arkiv pastor H. Kau har hentet den frem. Det er dog måske ikke af vejen at understrege, at sådanne gamle beretninger naturligvis må anvendes med en vis forsigtighed, navnlig med hensyn til de betragtninger, der er knyttet dertil. Fra samme tidsskrift må fremhæves Eliassens fastlæggelse af tingstedet ved *Aller* kirke, som 1562 flyttedes fra Tingskov hede i Taps.

Blegind sogn er behandlet i Chr. Heilskovs fortsættelse af afhandlingen om Hjelmlev herred (Århus stift). Det er en omhyggelig og pålidelig gennemgang, som i let overskuelig form medtager alt topografisk stof. Fra forskellige *sogne i Århus-egnen* bringer H. Zangenbergs afhandling om bøndergårdene en del oplysninger, dog navnlig af bygningshistorisk art. Endnu findes i dette tidsskrift en hel sognehistorie, nemlig Henrik Larsens: »*Vejlby Sogns Landbohistorie*«, der trykt kan anbefales som rettesnor for dem, der ønsker at skrive sognehistorier. I forbindelse med Zangenbergs foran omtalte afhandling giver den en af de smukkeste og mest udtømmende sognehistorier, der er fremkommet herhjemme, og når hensyn tages til de grænser, der som tidsskriftartikkel og studie i hjemstavnsforskning er afstukket for den. Fra et topografisk synspunkt opfylder den så godt som ethvert krav. Billedstoffet omfatter to kort af sognet 1816 og 1926 samt et morsomt oplysende flyverfoto, der lader ane, hvilken værdi sådanne optagelser fra luften vil yde forskningen i fremtiden. Efter en gennemgang af byens topografi gennemgås markerne, vangene, agrene og tofterne. Derefter oldtidsmindesmærkerne, selvejergårdene og skovene. Også under godshistorien (Marselisborg gods og det gejstlige (samt hospitals-) gods) findes et væld af egentlig topografiske oplysninger.

I C. S. Brøgers optegnelser (Fra Himmerland og Kjær Herred) ved J. Rasmussen findes nogle småoplysninger om *Attrup* (Hannerred) og *Brorstrup*. I Storgaard Pedersens: »Smaatræk om Familien Krag's Medlemmer« (Hardsyssel Aarbog) er der spredte oplysninger om herregårdene i *Hardsyssel*. — P. Skautrup har i samme tidsskrift skrevet om højnavne i Hardsyssel og bringer en mængde topografiske oplysninger, som gennem stednavneforskning forsøges sat på rette plads og søges givet den rette værdi. — En præsteindberetning fra 1638 er af Storgaard Pedersen gengivet i »*Fra Holmsland*«, og indeholder en række oplysninger om byerne og gårdene. — K. L. Vestergaard skriver om hellige kilder i *Råsted* og *Staby* sogne samt om en amtsskrivergård ved *Madum* kirke.

Thomas Larsen har (i Vendsysselske årbøger) udgivet tredje og sidste bind af »En Gennembrudstid«. Den rummer en række topografiske oplysninger fra nyere tid om både købstæderne og landsognene i *Vendsyssel*. Skal der særlig fremhæves noget, må det være bidragene om hedeegnene, såvel byggeskikken der som rydnings- og kultiveringsarbejderne og disses resultater.

Om *Torpene i Tvede Fang* skriver Aage Sørensen (Fra Randers Amt). Det er en særpræget og smukt gennemført topografisk studie af en lodighed, som desværre sjældent træffes i årbøgerne. For et ganske lille områdes vedkommende er indsamlet et rigt materiale lige fra middelalderen og op igennem tiden om Skalmstrup og de ændringer, torpene undergik ved stridighederne om dem. En række oplysninger om vandløb, møller, skove o. s. v. dukker frem ved samme lejlighed. Afhandlingen kan trykt anbefales som forbillede for lignende monografier.

Fra *Als* har Henrik Ussing (Sønderjyske årbøger) skrevet: »Et gammelt dansk Landsbysamfund«, hvori kan findes en del oplysninger om byggeskikkene på øen.

Om *kirker* bringer amtsårbøgerne et rigt stof, hvis lodighed selvfølgelig er meget forskellig. Uden for disse årbøger må først og fremmest nævnes Mogens Clemmensens arbejde »Senromantiske Træskærerarbejder i *Ringsted* Kirke« (Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie), en omhyggelig gennemgang af munkestolenes sæder, der er rester af et ældre sæt stole fra tiden 1170—1268.

Sorøegnens kirker er behandlet såvel i bygningshistorisk oversigt som hvad inventar, klokke o. l. angår af M. Mackeprang (Sorø amt) og selve *Sorø* kirke af N. P. Larsen, der også beretter om inventar og begravelser. — P. Christensen giver (Præstø amt) oplysninger om *Lillehedinge* og *Havnelev* kirker, væsentlig byg-

get på inventarer og regnskaber fra 1714. — Samme sted skriver P. K. Andersen om *Dalby* kirkes nyrestaurerede prædikestol.

C. M. Smidt har skrevet bygningshistorisk om *Lolland-Falsters* kirker (Aarb. for Lolland-Falster), ledsaget af et rigt billedstof.

Fra de jyske kirker må med interesse betragtes fremdragningen af stof om forsvundne gudshuse. Carl Hornbech har meddelt spredte minder om *Erritsø* kirke (Vejle amt), medens Marius Hansen i samme tidsskrift har offentliggjort materiale til belysning af *Uldum* kirke, der blev nedbrudt 1883 uden forudgående videnskabelig undersøgelse. Om *Skjoldelev* kirke, der allerede forsvandt o. 1540 har Ejler Haugsted skrevet en arkæologisk undersøgelse (Aarhus stift), som han ved frivillig arbejdskraft på stedet blev sat i stand til at foretage, så at hele kirkens grundplan blev klaret og en situationsplan blev tegnet. — I afhandlingen *Smaatræk om Familien Krag's Medlemmer* (Hardsyssel Aarbog) gennemgår Storgaard Pedersen inventaret i *Hee* kirke. Om *Gjording-Vemb* og *Bur* kirkers salg i 1710 meddeler P. F. Pedersen i samme tidsskrift.

Som særtryk af et tidsskrift, der ikke er angivet, har J. Raben skrevet *St. Mariakirken i Sønderborg*. Det er i et yderst tarveligt udstyr en god og omhyggelig beskrivelse af kirken. En kontrakt af 1599 om kirkens ombygning er gengivet. Gravene under kirkegulvet er delvist blevet undersøgt i 1924.

Slotte og herregårde (større gårde). P. Nørlund giver en ganske kort redegørelse for *Antvorskov* og omtaler navnlig klosteranlægget (Sorø amt). Om *Sparretorn* i Føns sogn giver A. R. Idum (Odense og Assens amter) nogle enkelte Oplysninger, medens F. Hjort i samme tidsskrift skriver om enestegården *Brøndholt* i Orte sogn, en af de nu helt udstykkede gårde. Fr. Møller skriver (Fra Himmerland og Kjær herreder) om *Viffertholm* og dens forgængere *Karræthorp* og *Kittrup* (Solbjerg sogn, Ålborg amt), hvori også findes oplysninger om Solbjerg kirke. Petresch Christensen har i samme tidsskrift skrevet om *Langholt* (Kjær herred). Fremstillingen er bygget på en synsforretning fra 1744. Gårdens have er udførligt beskrevet, både hvad anlæg og indhold angår.

En særlig omtale fortjener den gruppe af handlinger, der er kommet frem om gamle *købmandsgårde*. Den, der behandler den yngste, er næsten den morsomste. Det er Søren Knudsens »*Handelspladsen Snaptun*« ved Horsens fjord. Der er rige topografiske oplysninger både om selve handelspladsen og dens omgivelser. Indgående behandles pakhuset og gæstgivergården, og fornøjelige primitive tegninger udgør illustrationsstoffet. Der

ligger over hele skildringen en egen duft af spegesild, tjære, tolværk, malt og sprit fra de gammeldags store blandede købmandshandler. I Dagmar Larsens: »Fra Nibes glansperiode« findes mange bidrag til *Nibe* købmandsgårdes historie (Fra Himmerland og Kjær herreder). O. L. Sørensen har (Skivebogen) skrevet om den Hesselbergske købmandsgård i *Skive* gennem 225 år.

Skove og haver er ret udførligt behandlet i årbøgerne. A. Oppermann har (Sorø amt) beskrevet *Sorøegnens* skove og heri også medtaget en del af de forsvundne. — Søfren Ingemann har (Frederiksborg amt) behandlet *Hørsholm* sogns skove indtil 1851. Også han har stedfæstet forsvundne skovnavne og nævner en stor del af skovene med nøjagtige grænser. Også vejene er medtaget i undersøgelsen. Det er en omfattende gennemgang af forholdene før og efter udskiftningen, ledsaget af gode gengivelser af kort.

Den flittige haveforsker J. Tholle har (Frederiksborg amt) skrevet mere almindeligt om landsbyhaven, men bygget skildringen på en del eksempler fra haver i *Frederiksborg amt*. Ligeledes har han (Odense amt) skrevet om slotshaven i *Odense* med gengivelser af kort over denne fra c. 1750, 1760 og 1861. For Jyllands vedkommende har han (Århus stift) skrevet om frihaverne i *Århus*, der var en art kolonihaver fra 1827 samt om haverne i *Ribe* med oplysninger om gamle gader, der er blevet udlagt til havebrug. Også her omtales kolonihaverne 1828 i *Ribe* og *Varde*. N. H. Stephen Dahl skriver (Vejle amt) om slotshaven ved *Koldinghus* og om dens bygninger og anlæg (boldbane, gartnerbolig, vandspring o. l.) samt om de slotsbygninger, der stødte op til den.

Til de danske *fæstningsanlægs* topografi findes der enkelte steder bidrag. Foruden den allerede omtalte artikel om *Fredericias* fæstning af Hugo Matthiessen, har H. Kau (Vejle amt) fremdraget G. G. A. Worsaaes skildring fra 1842 af *Margrethediget* i Nykirke sogn, Vejle amt, som indeholder oplysninger både om Jyllands forsvar og om vejenes historie. August F. Schmidt giver (Randers amt) nogle bidrag til belysning af *Dandigets* alder, og Jens Høeg skriver sammesteds om batterianlægene ved *Udbyhøj*. Adskillige *skånske og norske fæstninger* er behandlet topografisk i Otto Smith: *Våbentrofærerne og kampreliefferne på Frederik II's gravmæle* (Københavns amt). I denne sammenhæng kan også nævnes Sofus Larsens *Jomsborg, dens Beliggenhed og Historie* (Aarbøger for nord. Oldkynd. og Historie).

Otto Smith.